

SZEMLE

BENCZE LÁSZLÓ – BONA GÁBOR – CSIKÁNY TAMÁS –
– HERMANN RÓBERT – KEDVES GYULA

A SZABADSÁGHARC KATONAI TÖRTÉNETE

Pákozdtól Világosig, 1848-1849

(Budapest, Zrínyi Kiadó, 1998. 287 o.)

Minden népnek, nemzetnek és országnak megvan a maga „mitológiája”; múltja kiemelkedő, dicsőséges sikereiben, vagy tragikusan hősies elbukásában is példát mutatva felemelő eseményeinek összessége. Ezt magam is szükségesnek, sőt természetesnek tartom, amiképpen azt is, hogy soha, míg ember él a földön, egyes események, vagy személyek megítélésében sohasem lesz teljes az összhang (gondoljunk pl. Napóleonra és háborúira).

A baj ott kezdődik, amikor a mitológia *mitosszá* válik, s valóságos emberek helyett mesebeli lényekkel telik meg, kárára a valóság hitelesebb megismerésének, s rossz szolgálatot téve az illető nép külföldi megítélésének. Nem egyedül magyar sajátosság ez, sokhelyütt virágzik még afféle „öntudatpótlékként” mind a mai napig. Ez történt nálunk (például) 1848-49-cel is. Ahelyett, hogy büszkék lettünk volna arra, hogy egy állandó fegyveres erő és hadiipar nélküli kis ország legyűréséhez közel másfél évre és két nagyhatalom egyesített hadseregének mintegy két és félszeres túlerejére volt szükség, mesebeli hősöket kreáltak kiemelkedő jelentőségű, de mégis csak esendő emberekből, s pokolbeli fekete ördögöket a helyzetet reálisan megítélő higgadt fejű szereplőkből. Ugyanakkor mások kétbalkezességét nem voltak hajlandók észrevenni. Így aztán csekély 150 év kellett ahhoz, hogy olyan könyv szülessen a szabadságharcról, melyet őszintén merek az Olvasó szíves figyelmébe ajánlani.

A szerzők hosszú ideje elismert kutatói a témának. Munkájukat *Bona Gábor*, a szerzők közül talán a legismertebb fogta össze, akinek sikerült azt az igen tiszteletreméltó bravúrt

megvalósítania, hogy egységes stílusú és szemléletű könyv jött létre, anélkül azonban, hogy bármelyik szerzőtárs egyénisége csorbult volna.

Még mielőtt fejezetről-fejezetre végigtekinténém a könyvet, lenne néhány általános megjegyzésem, melyek nem érintik a könyv érdemi részét, ám mégis sajnálatos, hogy kénytelen vagyok azokat szóvá tenni.

Az egyik az alcím. Itt a régi beidegződést érzem, mely Pákozddal kezdte a szabadságharcot, noha a szerzők az elején kezdik (nem számítva a politikai előzményeket): az április 24-i nagyikindai vérengzéssel, a június 6-i titeli szerb fegyverszerzéssel, avagy Hrabovszky altábornagy (finoman fogalmazva is) balsikerű katonai akciójával, s végződik Komárom fegyverletételével. Tehát a szabadságharc nem 1848. szeptember 29-től 1849. augusztus 13-ig, hanem 1848. április 24-től (vagy legkésőbb június 10-től) 1849. október 2-ig (4-ig?) tartott. Megítélésem szerint célszerűbb lett volna talán a „A Délvidéktől Komáromig” alcím. A másik a törvények megjelölése. A korabeli hivatalos (és a történelem által mindvégig használt) terminológia más, mint a könyv gyakorlata. Tehát 1848:XXII. törvénycikk, és nem 1848/XXII. A kettőspont (:) használata különböztette meg a legmagasabb szintű jogszabályokat, a törvényeket a törvonallal (/) jelzett alacsonyabb szintű jogszabályoktól. Érthetetlen, miért kellett változtatni a régi gyakorlaton. Harmadik problémám a térképek dátumozása, mely minden eddig megszokottól eltér. Olyan dátum, hogy „9/16” – nincs! Ha szeptember 16-át akarja jelenteni, akkor számmal, magyar

rövidítésben IX. 16., esetleg „modernül” 09. 16., „nagyon esetleg” IX/16. Nem értem, miért nem lehetett megtartani valamelyik hagyományos megoldást.

Most már, a könyvön végigmenve, következzenek (előrebocsátom: javarészt elismerő) megjegyzéseim.

Bencze László, a szerzőgárda korelnöke a cs. kir. hadsereg szakértője. Tíz éve sincs, hogy remek könyvet írt a porosz-osztrák háborúról. Most „A Habsburg-birodalom katonai rendszere” címmel nagyon világos és érthető áttekintést ad a Birodalom nem is olyan egyszerű katonai rendszeréről, mely egyszerre volt szülője és ellensége a megalakuló magyar hadseregnek. Mégpedig nem csak a szervezetének, hanem nagyrészt az azt alkotó katonáknak is. Ismerteti az anyagi nehézségekből adódó létszám-problémákat. Felhívja a figyelmet arra, hogy az Államtanács 1841-ben (felismervén a vasutak katonai szerepét) a magántőke érdeklődésének hiányában költségvetési összegek felhasználásával gyorsította meg például a stratégiai vasútépítéseket. Ám minden hiába volt, az 1848-as forradalmi hullám hatására: „Összeomlott az európai uralkodók hatalmát védő szövetségi rendszer, megrendült az egyes államok belső biztonságát szavatoló katonai-rendőri hatalom. A forradalmaktól szorongatott Habsburg fegyveres erő elvesztette ütőképességét. Az itáliai felkelők lekötötték a legjelentősebb harcképességű csapatokat, a bécsi forradalmárok a hadvezetést.” Így aztán megnyílt Magyarország számára, „hogy a nemesi Magyarországból a nép Magyarországa” lehessen.

Hermann Róbert az általa írt első fejezetben, amely a nagyon pontos, de kissé talán nehézkes „Az áprilisi törvények hadügyi rendelkezései, a hadügyminisztérium és a katonai közigazgatás a szabadságharc idején” címet viseli, bemutatja a „Hadügyminisztérium” működését, többszöri kényszerű átszervezését, és az Országos Nemzetőrségi Haditanács szerepét. Ez utóbbi – látszólag felesleges– szerv nagyon is szükséges volt addig, amíg remény mutatkozott a békés megoldásra, de a későbbiekben a kettősség és hatásköri átfedések csak megnehezítették az ügyek vitelét, nem beszélve arról, hogy Mészáros Lázár a szabadságharc azon generálisai közé

tartozott, akik nagyon tisztességes emberek voltak, s akkor is kitartottak az ügy mellett, amikor az események már túlléptek személyes meggyőződésükön; viszont a sarzsi mellé nála sem párosult megfelelő katonai tehetség. Ám mivel, kivételként, „saját ténykedését is kellő iróniával figyelte, így módon bírta az egész politikai elit megbecsülését”. A politizálásban járatlan Mészáros mindvégig a másodhegedűs szerepét játszotta Kossuth mellett, meg is próbált jó néhányszor lemondani, ám, nélkülözhetetlen lévén a legitimációhoz, végül is egészen a Függetlenségi Nyilatkozatig hivatalban maradt. Az utána következő tábornokoknak már nem volt idejük igazán maradandót alkotni, bár néhány részterületen eredményesebbek voltak.

A szabadságharc fegyveres erejét az átállt soralakulatoktól és a honvédségtől kezdve a szabadcsapatokig azonos című fejezetében *Bona Gábor* mutatja be. A szabadcsapatokról megjegyzi, hogy nagyobb részük nem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket Mindezeket túl én szenteltem volna egy, vagy két mondatot a Rózsa Sándorral az élen honvédőnek felcsapott betyároknak is. Rákosi Viktornak az ötvenedik évfordulóra írott félig-meddig dokumentumregényéből, a „Hős fiúk”-ból idézek róluk egy rövid részt: „Vitéségük ellen nem is volt kifogás ... De ... oly kegyetlenségeket követtek el, hogy a magyar kormány később feloszlatta a csapatot.”

Jól mutatja be a tisztikart is, kiemelve a két meghatározó réteget: az egykori cs. kir. tiszteket, akik az alkotmányra tett esküjükhöz híven az *önállóságért* harcoltak, és az összefoglalóan „jurátusoknak” nevezett fiatal értelmiségieket, akik a szabadságharcot „a haladás és a reakció nagy európai összecsapása részeként” fogták fel, és a *függetlenségért* küzdöttek. Rajtuk kívül még ott voltak a külföldiek is, akiknek zöme saját hazája jövőjéért (pl. német egységért, a lengyel függetlenségért) harcolt, és a karrieristák, s akiket pusztán a „tehetetlenségi nyomaték” tartott a magyar oldalon.

Az mindenesetre biztos, hogy a honvédség nyitott testület volt, valóban érvényesült az ismert toborzó:

„Közemberből káplár, hadnagy,
Kapitány is léssen,
Generálság, óbesterség

Várja őt mind készen.”

Valóban nagyon sok hadnagy-százados kezdte egészen lent, s a honvédség tábornoki kara tele volt „hadnagy-százados korú” tisztekkel (pl. Czetz, Görgey, Klapka), ugyanakkor a császáriaknál fiatalnak számított a hatvan körüli generális.

Csikány Tamás fejezete, „A honvédsereg ellátása és utánpótlása”, eddig elhanyagolt területet mutat be az olvasónak, mégpedig igen logikus felépítéssel, a hadtudományokban járatlan olvasó számára is érthetően. Igazán kevesen tudhatták eddig, hogy az 1849 áprilisi komáromi csata után a császári sereg üldözése elmaradásának egyik oka a lőszerhiányban keresendő. S egyébként is, általában több ember volt, mint fegyver, s nem egyszer, több fegyver, mint amennyi lőszer kellett volna. Ez is olyan területe volt a hazai hadtörténetírásnak, mely fölött mind a nemzeti romantikua, mind a magát marxistának nevező hadtörténetírás elégánsan elsiklott.

Kedves Gyula fejezete, „A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédcsepapatok kivonásáig” az elmúlt ötven év „tabutémáját” dolgozza fel. Az események egyes részletei a mai olvasót ijesztően emlékeztetik az elmúlt évtized jugoszláv polgárháborús eseményeire. S nem véletlenül.

A látszólag jóindulattal kezdődő magyar-szerb tárgyalások hamarosan zátonyra futottak. S bár hibáztathatjuk a tárgyalásvezetőket (Stratimirović és Kossuth) hajthatatlanságát, ne felejtjük el, hogy – francia forradalmi hatásra – mindkét fél eszményképe a nemzetállam volt, s főleg, hogy a kollektív jogok fogalma, a nemzetközi jog akkoriban egyszerűen nem létezett a liberális gondolkodók számára. Az igazi probléma azonban másutt volt. „A Szerb Fejedelemség a márciusi forradalom győzelmét az osztrák császárság megroppanásának értékelte, alkalomnak a szerb területek egyesítésére, s a teljes állami önállóság kivívására. Ügynökei ennek megfelelően tevékenykedtek a magyarországi szerbek között ...” Bár közvetlenül nem avatkozott be, „ezerszámra érkeztek Dél-Magyarországra a fegyveres szerb önkéntesek, akiket a kortársak, megkülönböztetésül a rácnak nevezett magyarországi szerbektől, szerbiánusoknak neveztek. Ezek a szerbiánusok voltak aztán a

fegyveres harc legerőteljesebb szószólói, lehetetlenné téve minden megbékélési kezdeményezést. Válogatás nélkül prédálták fel az itt élő magyarok, németek, románok javait, s nemegyszer rác házakat is feldúltak...”

Ennek ellenére eleinte nem látszott lehetetlennek a katonai megoldás sem, hiszen néhány balsikerű kísérlet után az a Friedrich Blomberg cs. kir. ezredes vert szét 1200 sorkatonájával egy 3 800 fős szerb hadoszlopot, aki végig császári oldalon harcolt. Csakhogy akkor még – és nem is ok nélkül – a szerbiánusok megjelenését a Birodalom egysége elleni támadásnak vélték. Am ahogy a szerb mozgalom irányítása császári kézbe csúszott át, úgy változott meg a helyzet. A cs. kir. tisztek egyre inkább a szövetségest látták bennük, s ezért – amíg egyáltalán harcoltak ellenük – félszívvvel tették. A magyar parancsnokok között pedig, rangidősségüknél fogva, eleinte olyanok vitték a vezető szerepet mint a nagyon becsületes és nagyon vitéz Kiss Ernő, kinek hadvezetési képességei még a Mészáros Lázárénál is csekélyebbek voltak. Mire Vécsey és Damjanich személyében „megfelelő emberek kerültek a megfelelő helyre,” az erők átcsoportosítása érdekében a Délvidéket ki kellett üríteni. Ez volt az egyik ára a tavaszi hadjárat későbbi sikereinek.

Hermann Róbert első eseménytörténeti fejezete „Az 1848. őszi hadi események a Dunántúlon és a Felvidéken”, melyben a későbbi szóhasználattal „főhadszíntérnek” nevezett országrészben lezajlott eseményeket ismerteti. Miközben reálisan értékeli a pákozdi csatát előzményeivel és utóöngéivel együtt, nemcsak Roth hadoszlopának kudarcát mutatja be, hanem az olyan elfelejtett (elhallgatott?) eseményeket is, mint Perczel muraközi harcai és stájerországi betörése. Katonailag indokoltnak tarja a Muraköz első – még Teleki vezérőrnagy által történt – kiürítését. Az alsó-ausztriai betörést illetően leszögezi, hogy „a közös fellépéshez mindkét oldalon hiányzott a politikai akarat”, azazhogy igazából maguk a bécsi felkelés vezetői sem óhajtották a magyar segítséget. A schwechati csatáról kiderül, hogy nem is volt akkora vereség; még a mozgó háborúra végképp alkalmatlan nemzetőrök és népfelkelők – katonapszichológiailag és emberileg egyaránt érthető – megfutamodása

ellenére sem. Hiszen éppen utána jelentette ki Windisch-Grätz tábornagy (igaz, elsősorban Répássy és Liechtenstein lovassága összecsapásának hatására): „Ez nem egy szedett-vedett lázadócsorda. Ez hadsereg.” Tulajdonképpen szerencsénk, hogy később elfeledkezett erről. A fejezetet Simunich altábornagy hadteste kisebb – és egyelőre lényegében eredménytelen – nyugat-felvidéki betöréseinek ismertetésével zárja.

Bona Gábor első eseménytörténeti fejezetében – „A téli hadjárat” – 1848 decembere és 1849 februárja eseményeit mutatja be, mégpedig a magyar történetírásban szokatlan megoldással: nem vágja szét hadszínterekre az eseményeket, mint általában szokásos, hogy aztán egymás után mutassa be a valóságban egy időben bekövetkezett történéseket, hanem párhuzamosan tárgyalja őket, mintegy körképeket adva a hadihelyzetről. Először talán megdöbbenő, vagy legalábbis szokatlan ez az ábrázolási mód, ám második olvasásra belátható: ez a megközelítés jobban érzékelteti, hogy a kortársak hogyan élhették meg az eseményeket. Elve a szerkesztő jogával – mely egyszerre lehetőség és kötelesség –, bevezetésként politikátörténeti áttekintést is ad. Igen keményen bírálja az elmúlt ötven év marxista történetírását. Leszögezi, hogy az úgynevezett békepárti politikusok és katonák „tudatában voltak annak, miszerint a szabadságharc táborán belül képviselt valamennyi politikai elképzelésnek – így a sajátjuknak is – csak akkor van realitása, ha a harctéren győzelmet sikerül aratni”. Magyarul: *ha győzött volna a szabadságharc, akkor éleződött volna ki az eltérő politikai elképzelések között a különbség. A szabadságharc elbukásának okait is egyértelműen fogalmazza meg – bár nem elképzelhetetlen, hogy talán jobb lett volna az 1849 nyári eseményeket tárgyaló fejezetben. Mindenesetre: „Még ha nem tagadhatjuk is, hogy e tekintetben más tényezőket is számításba kell vennünk, így az ország háborús kifáradását, korlátozott gazdasági teherbíróképességét, s olyan szubjektív tényezőket, mint a politikai és katonai vezetés tévedéseit, vagy együttműködésének egyenetlenségét, meghatározó jelentősége azonban a túlerőnek volt.”* Én mindenesetre hozzáteszek még egy okot: a nemzetközi elszigeteltséget.

Rátérve az eseményekre, fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy a magyar katonai és politikai vezetést váratlanul érte a császári haderő téli támadása, mert a téli hadjárat abban az időben nem volt szokásos. Mindenesetre a váratlanul, novemberben támadó, élőrőben és haditechnikában fölényben lévő, egységes haditervvvel rendelkező császári sereg komoly lépéselőnybe került a jelentős részében bevetésre még nem alkalmas erőkkel rendelkező és egységes haditervet nélkülöző magyar haderővel szemben. Viszont ezt az előnyt sikerrel elvesztette 1849 januárjában, amikor a január 2-i haditanácsi döntés végrehajtása során kiderült: a császári vezetés képtelen a rögtönzésre, a váratlan megoldásokra történő azonnali válaszadásra. Így végül a téli hadjárat a honvédsereg szempontjából ott is sikeres volt, ahol látszólag „csak” visszavonultak. Mert ez egyúttal az erők összpontosítását is jelentette egy tavaszi támadáshoz.

Az erdélyi harcokat illetően megadja az elismerést Bem teljesítményének, de nem teszi félistenné. A vízaknai csatáról kiderül, hogy azt valójában nem a császáriak nyerték meg, hanem Bem vesztette el. A Délvidékről pedig megírja, hogy szerb-osztrák hadtest támadása „a magyar és német falvak menekülésszerű népvándorlását eredményezte. Szórványos ellenállásra a nemzetőrség részéről csak ennek fedezéseként került sor.” A menekülés oka a szerviánusok kegyetlenkedése volt, mely pl. csak Zentán 2000 polgári áldozatot követelt... Todorović ereje azonban nem volt elég legfontosabb feladatának teljesítéséhez, a Kiskunságba és a Tiszántúlra való betöréshez. Gróf Hadik Gusztáv ezredes Szegedet és Szabadkát szilárdan tartotta.

Ezen időszak utolsó jelentős eseménye a kápolnai csata volt, tipikus találkozóharc, melyre egyik fél sem számított. A döntetlen színezetű csatát valójában Dembiński azon döntése változtatta vereséggé, hogy mindenki akarata ellenére visszavonult. A tiszafüredi események teljesen érthetőek; csoda, hogy Dembiński ezután még fontos feladatot kapott a későbbiekben... E dicstelen eseménysorozattal zárult a téli hadjárat időszaka.

Bona Gábor „A tavaszi hadjárat” című fejezettel folytatja az események ismertetését.

Ebben a szorosán vett „tavaszi hadjáraton” kívül szó van Erdély, a Bánát és Bácska felszabadításáról is. Megtudhatjuk belőle, hogy a „mellékhadszínterek” hadjáratai egyrészt legalább annyira diadalmasak voltak, mint a főeregái, másrészt hogy a főereg előrenyomulása sem volt könnyed díszmenet. Kiderül például, hogy amit Klapka oly szépen eltervezett, azt a tápióbicskei csatával kishíján elrontotta. A Szerző a hadjárat legnagyobb győzelmének nem az isaszegi, hanem a nagyszallói csatát tartja, s elolvastván a fejezetet, magam is hajlok erre a véleményre.

A tavaszi hadjárat legtöbb vitát kiváltó eseménye Buda ostroma. Mindenesetre megtudjuk: a magyar sereg április végén nem volt abban az állapotban, hogy az osztrákokat üldözze és döntő csapást mérhessen rájuk. A létszámok lecsökkentek, a legénység kifáradt, ruhája-lábbelije elrongyolódott, fegyverei karbantartásra szorultak, lőszerben hiányt szenvedtek. Így kézenfekvő volt Buda ostromának elhatározása, főleg, mert ebben (ha más és más céllal is) minden politikai irányzat egyetértett. Végül is Buda ostroma – bár kiemelkedő haditett volt – politikai célját nem érte el és „a döntésben akkor szerepet játszó résztvevők egy része már az elhúzódozó ostrom idején, mások pedig később e döntés rájuk háruló részét nem vállalták, illetve annak felelősségét Görgei nyakába varrták”. Az ostromlővegeket Guyon – személyes ellentét miatt! – csak késve indította el, bár a helyzeten alig változtatott. Hentzi vezérőrnagy – elöljárója, Welden tábornagy kifejezett tilalma ellenére – rommá lövette a pesti Dunasort. A kortársak elborzadva szemlélték a barbár tettet, nem tudván, hogy csak zsenge elődje volt a XX. századi pusztításoknak... Mindenesetre 1849 május végére Magyarország kilenczted része felszabadult...

Mindez azonban mit sem változtatott az orosz intervención, legfeljebb megerősítette a cárt korábbi elhatározásában. Tudni kell, hogy Őfelsége, Minden Oroszok Cárja az 1833. évi müncheni szerződés értelmében már 1848 tavasz végén szeretne volna csapatait elindítani, azonban egyrészt maga a bécsi udvar maga is húzódozott a hivatalos felkéréstől, másrészt a többi nagyhatalom aggályait is el kellett oszlatni. Végül is 165 000 osztrák és 193 000 orosz katona (a határok mögött még mintegy 75 000

főnyi tartalékkal) és összesen 1354 löveg indult 150 000 magyar honvéd és 857 löveg ellen.

Az utolsó hónapok harcainak a történetét *Hermann Róbert* írta meg „A nyári hadjárat” című fejezetben. Az osztrák-orosz haditerv koncentrikus előrenyomulásra épült, éppúgy, mint a korábbi osztrák. A főhadszínterre készített elképzelés jó és logikus volt, Erdély elfoglalásáé annál bonyolultabb. Mindenesetre a támadók azt hitték, hogy pusztán erőfölényükkel is gyorsan győzhetnek.

A magyar hadvezetés nem remekelt. Klapka első haditerve borzasztóan rossznak bizonyult, újat kellett készíteni, majdhogynem rögtönözve. A Központi Hadművelési Iroda felállítása elvben jó elképzelés volt, csakhogy a korabeli hírközlési viszonyok mellett nem tudhatott kellő időben és rugalmassággal reagálni a helyzet változásaira. A magyar hírszerzésnek „fogalma sem volt” az ellenség helyzetéről és terveiről. A harcászati felderítés csődöt mondott. Perczel délvidéki veresége után nem volt már mód az erők átcsoportosítására. Betegségek tizedelték a katonákat – igaz, mindkét oldalon. Vegyük hozzá, hogy a lelkesedés csökkent, a fegyelem lazult, s egyre jobban megnőtt a dezertőrök száma.

Az új haditervről, már az első vereségek után, végül június 26-án döntött a minisztertanács. Két lehetőség merült fel: Komárom és Szeged. „Katonai szempontból a komáromi haditerv volt a lehető legjobb. Komárom a Habsburg Birodalom legjobb erődítései közé tartozott. Amíg magyar kézen volt, s a magyar főereg ott állomásozott, addig a cs. kir. főereg nem mozdulhatott el onnan.” „A szegedi összpontosítás egyet jelentett a Dunántúl, a Felvidék és a Duna-Tisza köze feladásával. Szegedre minden egyes seregestnek nagyjából gyalog kellett megtennie az utat, mindvégig kiteve a cs. kir. és orosz hadsereg üldözésének. A szegedi összpontosítással a magyar hadsereg egyszerre vonna magára az orosz és cs. kir. hadsereg támadását. Szeged környékén nem voltak komoly erődítések...” Ezek után jogosnak érzem a véleményem, mely szerint kisebb katonai csodának is tekinthető, hogy június–július folyamán a magyar hadsereg az aktív védelemmel, váratlan hadmozdulatokkal – melyek közül talán a legbravúrosabb, de

nem az egyetlen volt Görgei Komárom–Szeged közötti vonulása – két hónapig igen kellemetlen élményekben részesítette az intervenció erőket.

Aztán alig két hét alatt mindennek vége lett... Erdély augusztus lelegejére elesett (Segesvár, VII. 31., Miklósfalva és Kásonújfalva VIII. 1.). Az erdélyi hadsereg hat hét alatt 75 %-os veszteséget szenvedett (a segesvári csatában pl. 52 %-os volt a veszteség), de megakadályozta, hogy az ellenség kitörjön az Alföldre. Feladatát tehát teljesítette.

Dembińskinek azonban így is *sikerült* a temesvári csatában döntő vereséget szenvednie, pedig, kivételesen, erőfölényben volt. Mindenesetre a temesvári csatavesztés után a katonáknak csak felét tudták Lugoson összeszedni. Maradt Görgei parancsnoksága alatt 25 000 harc képes ember (+5 000 fegyvertelen újonc) és 144 löveg – szintre minden lőszer és élelem nélkül. Azzal, hogy Görgei az oroszok előtt tette le a fegyvert, számos életet megmentett. Haynau ugyanis eredetileg az összes, a honvédseregben szolgált volt cs. kir. tisztet ki akarta végeztetni.

A várak valamivel tovább kitartottak. Igazán érdemi védelmi harcot azonban csak a legendává vált Komárom és Pétervárad tudott folytatni. Nem véletlen, hogy a komáromi kapitulációs feltételeket a péterváradiakra is kiterjesztették, pedig akkor még a cs. kir. legfelsőbb vezetés nem volt kegyes hangulatában. Pétervárad (amely gyakorlatilag 1848 nyaratól ostrom alatt állt) szeptember 7-én, Komárom október 2. és 4. között került a cs. kir. hadsereg kezére.

„Az európai forradalmi mozgalmak közül a magyar volt az egyetlen, amelyet csak idegen csapatok bevetésével sikerült leverni, s egyben a magyar hadsereg volt az utolsó, amely befejezte az ellenállást.”

Az utolsó fejezet, „A megtorlás és a magyar katonai emigráció,” ismét *Bona Gábor* munkája. A megtorlás az akkori fogalmak szerint óriási volt. 150 főt végeztek ki, 1200 főt ítéltek várfogságra, 40-50 000 egykori honvédet (tisztet, altisztet és közlegényt) soroztak be közlegényként a cs. kir. hadseregbe. És még ott voltak az igazoló- és vizsgálóbizottságok „valamennyi állami közigazgatási is kincstári hivatalnok, valamint nyugalmazott katonatisztek forradalom alatti

magatartásának személy szerinti megvizsgálására”.

1850-ben már érezték Bécsben, hogy túllóttek a célon. Egyrészt menesztették Haynaut – az ő „túlkapásainak” állítva be számos eseményt –, majd fokozatosan egyre tágabb és tágabb körben adtak amnesztiát.

Különösen nagy problémát jelentettek a kényszerosozott egykori honvédek. Megbízhatatlanná vált miattuk a hadsereg! Így aztán 1850 őszétől egy részüket szabadságolták, más részüknek lehetővé tették, hogy pénzzel váltsák meg a szolgálatukat. A volt honvédtisztek számára pedig megnyitották a lehetőséget, hogy bekerüljenek a cs.kir. tisztikarba... Egy részük aztán ott volt 1867-68-ban a második honvédség bölcsőjénél.

Az emigráció változatos jellegű és sikerű tevékenységét így értékeli a szerző: „Az 1848/49-es magyar emigráció alapvető célját, Magyarország fegyverrel történő felszabadítását külföldi segítséggel tehát nem tudta megvalósítani. A végső célként külföldön mindig is ezért – vagy, mint az észak-amerikai polgárháborúban: az általános emberi szabadságjogokért – küzdő magyar katonák áldozata mégsem volt hiábavaló. Küzdelmük jelentős mértékben hozzájárult az osztrák-magyar kiegyezés folyamatához, harcaik során pedig jó hírnevet szereztek nemzetünknek Törökországtól Olaszországon át az Újvilágig.”

A szerzők tartózkodtak minden aktualizálástól, pedig csábító lett volna, mint pl. a délvidéki harcok esetében. Bennem azonban felmerült néhány kérdés:

Mi magyarázza Dembiński „keljfeljancsiságát”, azt, hogy a legnagyobbnak tűnő kudarcok után is újra és újra előszedik? Valóban csodálatra méltó katonai pályafutás az övé: úgy lett altábornagy, hogy tudtommal egy csatát nem nyert meg...

Vajon tisztában volt-e valaha is a kamarilla, vagy az osztrák diplomácia, hogy a szerb felkelés támogatásával az első szöveget húzta ki a Birodalom épületéből?

Ami a megtorlást illeti: 56-on edződött felfogásunk szerint igencsak enyhe volt. Az illetékes hatóságok munkájában nemegyszer érződött a hagyományos „schlamperei”: Péch Antal, a Pénzügyminisztérium tisztviselője szállította el a téli hadjárat idején a pénzverdét és a mozdítható

nemesfémkészletet Kőrmöcbányáról a Tiszántúlra. Ott volt – igaz civil tisztviselőként – Világosnál. Az osztrákoknál úgy ki tudta magát magyarázni, hogy elengedték. Később persze célszerűbbnek találta emigrálni, s csak 1867-ben jött haza. A kőrmöcbányai kohónagy Richter György volt. Kossuth bizalmi embere, egyik legelső pénzügyminiszteri intézkedése volt az ő kinevezése. Ő adta ki az elszállítandó gépeket és nemesfémeket. Mégis: 1850 februárjában kelt „vom Pressburger Kriegsgericht” az az igazolás, mely tanúsítja, hogy milyen rendesen viselkedett. Igaz, ő is elköltözött Nagybányára néhány évre. Tannenberg György kamarai erdőtiszt (Richter György apósa) is aláírta a trónfosztás utáni hűségnyilatkozatot, néhány év múlva mégis erdőmesterré lépett elő. (Az ilyen tömegesen aláírt „hűségnyilatkozatok,” meg egyebek értékét a XX. században jobban a helyére tudjuk tenni, mint akkoriban...)

Külön kérdés a nemzetiségek részvétele a szabadságharcban. Leegyszerűsítés „nemzeti-ségi lázadásról” beszélni. Egységesen csak az erdélyi románok és a délvidéki szerbek fordultak szembe a magyar kormányval, ugyanakkor a tiszántúli románok kiváló honvédek voltak. Az előbbieket ortodoxok voltak, az utóbbiak görög katolikusok. Meggyőződéseim szerint itt még valójában vallásháborúról volt szó! Az erdélyi szászok szeparatizmusa sem ismeretlen, ők különállásukhoz ragaszkodtak mereven, – később Bachhal szemben is. A németiség többi része – a „császáriak torkában” lévő poncchereket leszámítva – Magyarország oldalán harcolt. A délvidéki svábokat a szerviánusok kegyetlenkedése valósággal odakényszerítette a honvédség oldalára a nem-pravoszláv délszlávokkal, a sokácokkal és bunyevácokkal, valamint a bánági románokkal együtt. A felvidéki németek viszont már Bocskai óta a magyar mozgalmak hívei voltak. Ne feledkezzünk meg a kuruc mozgalmak löcsei és késmárki vértanúiról –

mind németek (cipszerek) voltak. A ruszinok mindig is „Rákóczi népének” vallották magukat, számukra a pánszlávizmus és a „cár atyuska” nem volt vonzerő, hiszen görög katolikusok voltak, a szlovákok pedig úgy érezhették, a jobbágyfelszabadítással nagyon sokat nyertek, talán mindent. Mindenesetre Hurbán légiószervezése szinte csődöt mondott és a legmegalázóbb vereséget a kápolnai csatával egyidőben Murányváraljánál a szinte teljesen szlovákokból álló gömöri nemzetőrségtől szenvedték el. A branyisztkői győzők jelentős hányada is a szlovákok közül került ki. (A horvát kérdés más, ott állami jellegű szeparatizmusról volt elsősorban szó.)

A nem magyarországi származású tisztelnél pedig nem elhanyagolható a „cherchez la femme...” – jelentős részüket felesége, szerelme tartotta magyar oldalon.

Most, 150 évvel később, az utókornak kellő tisztelettel illene visszanézni az eseményekre. Csakhogy a mai racionalista ember valahogy nagyon nehezen érti meg azt a romantikus hősiességet, mely a szabadságharc szereplőit zömmel áthatotta. S erről a csodálatos küzdelemről végre olyan könyv született, mely illő, hogy minden magára adó magyar család könyvespolcán ott legyen. Értékét növeli a minden fejezet végén található részletes irodalomjegyzék.

Gondolataimat azzal zárom, hogy a szerzők nem ülnek babérjaikon. Tudják, hogy most jön a neheze, a részletkérdések megoldása. Az egyes csapattestek, intézmények története, az utólag másodlagosnak tekinthető kisebb összecsapások pontosítása. Persze, számos felhasználatlan anyag van még. Ezek egy része a legmélyebb ismeretlenségben bujkál, más része pedig kutathatatlan, mint az oroszországi levéltárak anyagai. Vajh meddig? Remélem, nem az unokám fog rólok recenziót írni.

Nagy Domokos Imre